

วารสารวิชาการ
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

การสูญสััพท์ของคำเรียกอาหารอีสาน
Lexical Loss of Isan Food Terms

รัตนา จันทร์เทาว์

ปร.ด. (ภาษาศาสตร์), ผู้ช่วยศาสตราจารย์

สาขาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยขอนแก่น

Journal of Humanities and Social Sciences

A b s t r a c t

The Isan language is a dialect of Northeastern region of Thailand. There are about 21 million speakers but there no Isan language lesson is provided in school. The lexicons therefore easily lose especially in the cultural lexicons. This paper is to point out level of lexical loss of Isan food lexemes. The 50 lexemes including food preparation and cooking were the data collected from Thai - Northeast dictionaries and from interviewing key Isan native speakers who were experts at Isan food. These lexemes were used to ask 300 teenagers who were 15-20 years old and lived in the center of Khon Kaen city, Khon Kaen province. The findings found that there were 14 lexemes which were not in lexical loss phenomena while 36 lexemes were in lexical loss. The level of lexical loss was divided into in 5 levels; highest, high, moderate, low, lowest. The lexical loss of 'food preparation' lexemes were in higher level than the 'cooking' lexemes. In addition, the finding showed that one lexeme in 'food preparation'; ดิง (dong²) which is a verb was complete loss because all samplings did not know this lexeme.

Keywords :

lexical loss, Isan dialect, food culture, semantic field

บทคัดย่อ

ภาษาอีสานเป็นภาษาท้องถิ่นของภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยที่มีผู้พูดราว 21 ล้านคน อย่างไรก็ตาม การที่ภาษาอีสานไม่มีการเรียนการสอนในโรงเรียนนั้น ภาษาอีสานอาจเกิดการสูญเสียคำศัพท์ได้ง่าย โดยเฉพาะคำศัพท์ที่เกี่ยวกับวัฒนธรรม บทความนี้จะเสนอให้เห็นถึงระดับการสูญเสียคำศัพท์ในกลุ่มคำศัพท์วัฒนธรรมเกี่ยวกับอาหารอีสาน คำศัพท์เหล่านี้รวมคำเรียกวิธีการเตรียมอาหาร และการประกอบอาหาร จำนวน 50 คำ รวบรวมจากพจนานุกรมอีสาน-ไทยกลาง และจากการสัมภาษณ์ผู้บอกภาษาหลักซึ่งมีความรู้เกี่ยวกับอาหารอีสาน นำคำศัพท์ทั้งหมดไปสอบถามกับวัยรุ่นอีสาน จำนวน 300 คน อายุระหว่าง 15-20 ปี ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ตัวเมืองของจังหวัดขอนแก่น ผลการวิจัย พบว่า คำศัพท์จำนวน 14 คำ ไม่อยู่ในระดับการสูญเสีย และคำศัพท์ จำนวน 36 คำ เกิดภาวะของการสูญเสีย ระดับการสูญเสียแบ่งออกเป็น 5 ระดับ คือ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย และระดับ น้อยที่สุด โดยคำศัพท์ส่วนใหญ่อยู่ในระดับการสูญเสีย ระดับ มากที่สุด และคำศัพท์ในกลุ่มการเตรียมอาหารอยู่ในภาวะของการสูญเสีย มากกว่าคำศัพท์ในกลุ่มการประกอบอาหาร นอกจากนี้ยังพบว่า มีสูญเสียแบบสมบูรณ์ จำนวน 1 คำ คือ คำว่า “ดง” เป็นคำกริยาอยู่ในกลุ่มคำเกี่ยวกับการเตรียมอาหาร

คำสำคัญ :

การสูญเสีย ภาษาถิ่นอีสาน วัฒนธรรมอาหาร
กลุ่มความหมาย

บทนำ

การสูญเสียบทบาทที่เกิดขึ้นกับภาษาต่าง ๆ ทั่วโลกนั้นเป็นสาเหตุเบื้องต้นส่วนหนึ่งของการตายของภาษา (Language death) ที่เริ่มเป็นปัญหาของนักภาษาศาสตร์ในปัจจุบัน ครุส (Kruss, 1992:4) ชี้ให้เห็นว่าภาษาว่าครึ่งหนึ่งของภาษาที่พูดในโลกราว 12,000 ภาษาได้เกิดปรากฏการณ์นี้แล้ว หรือกล่าวได้ว่าเหลือภาษาประมาณ 6,000 ภาษาในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามภาษาทั้งหมดนี้ก็ไม่ได้รับการดูแลอย่างจริงจังเพียงพอที่จะเชื่อได้ว่าภาษาเหล่านี้จะไม่สูญหายไป ประเด็นเดียวกันนี้ครอว์ฟอร์ด (Crawford, 1998) ก็ได้แสดงให้เห็นว่าภาษาในปัจจุบันมีภาษาเพียงร้อยละ 40 เท่านั้นที่ได้รับการธำรงรักษาและได้รับการถ่ายทอดผ่านการเรียนการสอนให้กับเด็ก ๆ รุ่นต่อไป เพราะภาษาเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่แสดงออกถึงอัตลักษณ์ของกลุ่ม การตายของภาษาใดภาษาหนึ่งย่อมเชื่อมโยงกับการสูญเสียวัตถุหรือการตายของอัตลักษณ์วัฒนธรรมด้วย ดังที่คริสตัล (Crystal, 2000: 69) กล่าวว่า ภาษามีส่วนเชื่อมโยงกับการสูญเสียวัตถุหรือการตายของวัฒนธรรมใด ๆ ซึ่งสัมพันธ์กับหลายปัจจัยและปัจจัยหนึ่ง คือ ปรากฏการณ์การสูญเสียบทบาทดังกล่าวที่พบได้ทั่วไปของอิทธิพลการใช้ภาษาราชการ (official language) ในฐานะภาษาสื่อกลางที่มีการใช้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วโดยทั่วไปในทุก ๆ ภาษาตามการเจริญเติบโตของแต่ละชาติ นอกจากนั้นยังมีอิทธิพลของภาษาอังกฤษในฐานะภาษาสากล (International language) ที่มีบทบาทเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจนในศตวรรษที่ 20 ซึ่งส่งผลอย่างชัดเจนในภาษาท้องถิ่นบางภาษาหรือภาษารอง (minor language) ของแต่ละท้องถิ่นที่มีบทบาทการใช้ลดลง ปรากฏการณ์การสูญเสียบทบาทดังกล่าวนี้มีระดับและบริบทที่แตกต่างกันไปตามแต่ละประเทศ เพราะ

แต่ละประเทศนั้นล้วนให้ความสำคัญกับการดูแลรักษาภาษาประจำชาติ หรือภาษาราชการเป็นหลัก เช่นเดียวกับประเทศไทยที่ภาษาท้องถิ่นและ ภาษารองที่พูดในท้องถิ่นต่าง ๆ ของประเทศมีบริบทการใช้ลดลงรวม ถึงภาษาถิ่นอีสานด้วย

ภาษาถิ่นอีสาน (Isan dialect) เป็นภาษาประจำภูมิภาคตะวันออก เฉียงเหนือของประเทศไทยซึ่งมีจำนวนผู้พูดประมาณ 21 ล้านคนใน ภาคอีสานและทั่วประเทศ ปัจจุบันภาษาถิ่นอีสานมีการใช้ลดน้อยลง ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการสูญเสียคำศัพท์ภาษาถิ่นอีสานดังที่ คริสตัล (Crystal, 2000) กล่าวไว้ข้างต้น สุวิไล เปรมศรีรัตน์ (2549 : 2) ก็ได้แสดง ความคิดเห็นในแนวทางเดียวกันกับ คริสตัล คือ การสูญเสียคำศัพท์ใน ภาษาท้องถิ่นย่อมหมายถึงการสูญเสียอัตลักษณ์และภูมิปัญญาของ ท้องถิ่นที่มีมรดกวัฒนธรรมที่จะส่งต่อไปยังรุ่นต่อไป อย่างไรก็ตาม แม้ว่า นักภาษาศาสตร์จะตระหนักถึงความสำคัญของการธำรงรักษาภาษาถิ่น เพื่อไม่ให้เกิดการสูญหายไปอย่างรวดเร็ว แต่ก็ไม่สามารถปฏิเสธอิทธิพล ของภาษาหลัก (Major language) ได้ เช่นเดียวกับบริบทของสังคมไทย ที่ภาษาไทยกลางซึ่งนิยามหมายถึงภาษาไทยกลางที่พูดที่กรุงเทพมหานครนั้นมี อิทธิพลอย่างมากต่อคนในภูมิภาคและต่อการคงอยู่ของภาษาถิ่นอีสาน ภาษาไทยกลาง มีบริบทการใช้ในชีวิตประจำวันของคนอีสานทั้งที่บ้าน โรงเรียน สถานที่ทำงาน และที่สาธารณะโดยทั่วไป ดังที่ วชิรา บุญแก้ว (2553: 61) เสนอว่าภาษาไทยกลางมีอิทธิพลต่อคนอีสานและทำให้เกิด การสูญหายของสำนวนอีสานดั้งเดิม นอกจากนี้พ่อแม่ยังมีค่านิยมพูด ภาษาไทยกลางกับลูก ทั้งที่พวกเขาพูดภาษาอีสานเป็นภาษาแม่ ทริเยอร์ (Trier, 1934 อ้างใน Gordon, 1982: 67) แสดงความเชื่อมโยงของ การสูญคำศัพท์คำใดคำหนึ่งนั้น มีผลกระทบต่อคำในกลุ่มความหมาย

การสูญเสียของคำเรียกอาหารอีสาน

เดียวกัน กล่าวคือ คำที่สูญเสียไปอาจจะทำให้คำที่มีความหมายใกล้เคียงเปลี่ยนแปลง ความหมายเพื่อนำมาใช้อธิบายความหมายของคำที่สูญเสียไปหรือกล่าวได้ว่าคำที่มีความหมายใกล้เคียงกันของกลุ่มคำเดียวกันนั้น อาจมีความหมายกว้างขึ้น หรือคำที่สูญเสียไปอาจจะมีการยืมคำศัพท์จากภาษาอื่นมาใช้เพื่ออธิบายความหมายแทน แนวคิดของทริยเออร์นีเชื่อมโยงไปถึงการยืมคำศัพท์ภาษาไทยกลางมาใช้ในการสนทนาดังที่ Rattana (2000) ได้เคยแสดงผลการศึกษาเรื่องการปนคำศัพท์ภาษาไทยถิ่นอีสานกับภาษาไทยกลางของสนทนาในชีวิตประจำวัน ปรากฏการณ์การยืมคำนี้เกิดขึ้นโดยทั่วไปของภาษาสองภาษาที่สัมผัสกันหรือปรากฏการณ์การสัมผัสภาษา (รัตน จันทร์เทา, 2554) ของผู้พูดสองภาษาหรือผู้พูดหลายภาษา ดังนั้น การรับเอาคำยืมภาษาไทยกลางมาใช้แทนภาษาอีสานจึงเกิดขึ้นโดยทั่วไป ปรากฏการณ์การสูญเสียภาษานั้นอาจจะเกิดขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไปและระดับของการสูญเสียที่มีหลักฐานแสดงให้เห็นชัดเจน คือ ระดับคำศัพท์ หรือเรียกว่า “การสูญเสียศัพท์” หรือการสูญเสียคำศัพท์ ก็ีว่า (Lexical loss) González-Cruz, (2014 : 34) เขียนบทความอธิบายการสูญเสียศัพท์ในผู้พูดสองภาษา ได้แก่ ภาษาอังกฤษเรียนและภาษาเยอรมันที่อาศัยอยู่ในประเทศออสเตรีย ซึ่งพูดภาษาเยอรมัน ผลการศึกษาของเขาแสดงให้เห็นว่า การสูญเสียภาษานั้นเกิดขึ้นในระดับคำศัพท์มากที่สุด โดยเฉพาะคำนามและคำกริยาบางคำ

งานวิจัยเกี่ยวกับ การสูญเสียศัพท์ (Lexical loss) ส่วนใหญ่เป็นผลงานที่กระจายอยู่ในการศึกษาเรื่อง การเปลี่ยนแปลงคำศัพท์ การแปรของการใช้คำศัพท์ในภาษาถิ่นที่พบว่า กลุ่มผู้สูงอายุยังคงใช้คำศัพท์ท้องถิ่นมากกว่ากลุ่มอายุน้อย (อัญชลี บุรณะสิงห์, 2531; สายัน สวมทอง, 2544; ศิริณยา จิตบรรจง, 2545; รังสิตา สุวรรณมุสิก, 2547; พินรัตน์

อัครวัฒน์ภาณุ, 2555) การปนภาษาไทยกลางและภาษาถิ่น หรือ ภาษา กลุ่มชาติพันธุ์ รวมถึงงานศึกษาเกี่ยวกับภาษาในภาวะวิกฤตและการฟื้นฟูภาษา งานต่าง ๆ เหล่านี้ สะท้อนให้เห็นว่าภาษาถิ่นกำลังจะลดบทบาทลงในชีวิตประจำวันของคนท้องถิ่น รวมถึงภาษาอีสานด้วย มีเพียงงานวิจัยของ อิศริย์ สว่างดี และ ทศนาลักษณ์ บุรพาชีพ (2558) ที่ศึกษาเกี่ยวกับ “การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงคำศัพท์ประกอบอาหารในภาษาไทยถิ่นเหนือของคนสามช่วงอายุในจังหวัดเชียงใหม่” ซึ่งผลงานวิจัยพบว่า คำศัพท์เกี่ยวกับการประกอบอาหาร จำนวน 48 คำ มีคำศัพท์จำนวน 2 คำ ที่ไม่มีผู้ใช้แล้ว ดังนั้นผลการวิจัยนี้จึงไม่เข้าช้อนกับงานวิจัยที่เคยทำเผยแพร่แล้วในด้านประเด็นการศึกษา คือ ยังไม่มีการศึกษาด้านการสูญเสียศัพท์

บทความนี้ใช้แนวคิดเรื่อง การสูญเสียศัพท์ (Lexical loss) มาใช้ในการวิเคราะห์หมวดหมู่ความหมาย (Semantic field) เกี่ยวกับ “การเตรียมอาหาร” และ “การประกอบอาหาร” ของคนอีสานซึ่งเป็นคำศัพท์วัฒนธรรมที่แสดงอัตลักษณ์ของท้องถิ่นอีสาน แต่เนื่องด้วยวิถีชีวิตของคนอีสานในสังคมเมือง เช่นเมืองขอนแก่นซึ่งเป็นศูนย์กลางของภาคอีสาน การกลายเป็นสังคมเมือง (Urbanization) ทำให้รูปแบบการดำเนินชีวิต การรับประทานอาหาร การประกอบอาหาร ของคนอีสานเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตที่เคยรับประทานอาหารร่วมกันในครอบครัว โดยมีผู้หญิงในบ้านมีบทบาทสำคัญกับการประกอบอาหาร กลายเป็นการซื้ออาหารดูงหรืออาหารสำเร็จมารับประทาน ดังนั้น คำศัพท์เกี่ยวกับอาหารอีสานจึงอาจจะสูญไปในกลุ่มผู้ใช้ภาษาอีสาน โดยเฉพาะวัยรุ่นในสังคมเมือง เศรษฐกิจ การกลายเป็นสังคมเมืองที่มีความเจริญนี้ทำให้มีผู้อพยพเข้ามาอาศัยและทำงานในตัวเมืองของจังหวัดขอนแก่นจำนวนมากขึ้น

การสูญศัพท์ของคำเรียกอาหารอีสาน

ซึ่งเห็นได้จากการขยายตัวของภาคธุรกิจที่อยู่อาศัยในตัวเมืองที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วงเวลา 10 ปีที่ผ่านมา ส่งผลให้ภาษาไทยกลางมีบทบาทสำคัญในฐานะที่เป็นภาษากลางในการสื่อสาร (Lingual franca) ของผู้คนในตัวเมืองขอนแก่น ดังนั้นพื้นที่วิจัยในตัวเมืองของจังหวัดขอนแก่นจึงน่าจะเป็นตัวแทนของพื้นที่ตัวเมืองหลักของภาคอีสานและสะท้อนให้เห็นถึงการสูญศัพท์ด้านอาหารของคนอีสานได้ชัดเจนกว่าพื้นที่ชนบทที่ส่วนใหญ่ยังมีวิถีชีวิตไม่แตกต่างจากอดีตมากเท่ากับสังคมเมืองใหญ่ทางเศรษฐกิจและการศึกษาอย่างตัวเมืองขอนแก่น

ระเบียบวิธีวิจัย

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายระดับการสูญศัพท์วัฒนธรรมอาหารอีสานโดย “อาหารอีสาน” ในงานวิจัยนี้ หมายถึง อาหารคาวหรือกับข้าว ไม่รวมของหวานและเครื่องดื่ม โดยคัดเลือกคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับ “การเตรียมอาหาร” และ “การประกอบอาหาร” ที่เป็นวัฒนธรรมอาหารดั้งเดิมของอีสานเท่านั้น ไม่รวมการปรับรูปแบบการปรุงอาหารอีสานเป็นแบบสมัยใหม่ งานวิจัยนี้เป็นงานทางด้านภาษาศาสตร์ ประเด็นการสูญศัพท์ในหมวดหมู่คำศัพท์วัฒนธรรมเกี่ยวกับอาหารของภาษาถิ่นอีสานรวบรวมคำศัพท์จากพจนานุกรมอีสาน-ไทยกลาง จำนวน 2 เล่ม ได้แก่ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2537) และ มหาวิทยาลัยขอนแก่น (2532) จำนวน 50 คำ เป็นคำศัพท์ที่แสดงถึงวัฒนธรรมอาหารของภาคอีสานโดยทั่วไป พื้นที่วิจัย คือ ตัวเมืองของอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

ผู้วิจัยในฐานะเป็นเจ้าของภาษาอีสานจะนำคำศัพท์ทั้งหมดไปตรวจสอบความหมายกับผู้บอกภาษาหลัก เพศหญิงอายุ ระหว่าง 50-60 ปี

จำนวน 4 คน โดยสอบถามด้วยวิธีการใช้คำถามนำ เพื่อตรวจสอบความรู้ของผู้บอกภาษาหลัก ซึ่งมีความเชี่ยวชาญด้านอาหารอีสานในพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น หลังจากนั้นนำคำศัพท์ทั้งหมดไปสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง คือ วิทยุอีสาน ที่อาศัยอยู่ในตัวเมืองจังหวัดขอนแก่น ไม่เคยย้ายที่อยู่และพูดภาษาอีสานเป็นภาษาแม่ อายุระหว่าง 15-20 ปี จำนวน 100 คน ทั้งเพศชาย 50 คน และเพศหญิง 50 คน โดยในแบบสอบถามไม่ได้อธิบายความหมาย หรือ ยกตัวอย่างการนำไปใช้ประกอบ เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายสามารถเชื่อมโยงคำศัพท์นั้นไปสู่อาหารอีสานประเภทใดประเภทหนึ่งได้ด้วยความรู้ของตนเอง ดังนั้น หากไม่สามารถเชื่อมโยงความหมายของคำศัพท์ไปสู่การใช้เตรียมอาหาร หรือ การประกอบอาหารได้ จะถือว่ากลุ่มเป้าหมายไม่ได้ใช้คำศัพท์นั้นในบริบทของอาหารอีสาน

เมื่อนำคำศัพท์ทั้งหมดที่ได้จากแบบสอบถามประกอบการสัมภาษณ์จากกลุ่มเป้าหมายแล้ว จะหาค่าเฉลี่ยทางสถิติร้อยละของการใช้คำศัพท์แต่ละคำในชีวิตประจำวัน เพื่อจัดกลุ่มคำศัพท์ที่อยู่ในระดับการสูญเสีย และปัจจัยที่มีผลต่อการใช้หรือไม่ใช้คำศัพท์ภาษาอีสาน โดยผู้วิจัยได้จัดแบ่งระดับการสูญเสียออกเป็น 6 ระดับ ตามค่าเฉลี่ยร้อยละ การใช้คำศัพท์ทั้ง 50 คำ ในชีวิตประจำวันของกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

ระดับ (5) เกิดการสูญเสียระดับ มากที่สุด

หมายถึง กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 81-100 ไม่ใช้คำศัพท์นี้

ระดับ (4) เกิดการสูญเสียระดับ มาก

หมายถึง กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 61-80 ไม่ใช้คำศัพท์นี้

ระดับ (3) เกิดการสูญเสียระดับ ปานกลาง

หมายถึง กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 41-60 ไม่ใช้คำศัพท์นี้

การสุญศัพท์ของคำเรียกอาหารอีสาน

ระดับ (2) เกิดการสุญศัพท์ระดับ น้อย

หมายถึง กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 21-50 ไม่ใช่คำศัพท์นี้

ระดับ (1) เกิดการสุญศัพท์ระดับ น้อยที่สุด

หมายถึง กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 1 -20 ไม่ใช่คำศัพท์นี้

ระดับ (0) ไม่เกิดการสุญศัพท์

หมายถึง กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 0 ไม่ใช่คำศัพท์นี้

(หรือกลุ่มตัวอย่างทุกคนใช้คำศัพท์นี้)

จากการแบ่งระดับการสุญศัพท์ข้างต้น ระดับที่ 1-5 คือ คำศัพท์ที่เกิดปรากฏการณ์สุญศัพท์ ส่วนระดับ 0 คือ คำศัพท์ที่ไม่เกิดการสุญศัพท์ การใช้สถิติอย่างง่ายประกอบการวิเคราะห์เรื่องการสุญศัพท์ในภาษาอีสาน หมวดยกคำเกี่ยวกับอาหารครั้งนี้ จึงเป็นงานวิจัยที่ใช้ข้อมูลทั้งด้านปริมาณและข้อมูลด้านคุณลักษณะ โดยมีสมมติฐานการวิจัย ว่า คำศัพท์วัฒนธรรมอาหารอีสานที่เกี่ยวกับ “การเตรียมอาหาร” น่าจะอยู่ในภาวะสุญศัพท์มากกว่าคำศัพท์ในกลุ่ม “การประกอบอาหาร”

คำศัพท์เกี่ยวกับอาหารอีสาน

คำศัพท์เกี่ยวกับอาหารอีสาน หมายถึง คำศัพท์ภาษาอีสานที่ใช้ในการเตรียมอาหารหรือวัตถุดิบ และคำศัพท์เกี่ยวกับการปรุงอาหาร การประกอบอาหาร และเป็นคำศัพท์ที่ใช้กับอาหารอีสานประเภทอาหารคาว หรือกับข้าว ไม่รวมอาหารหวานและเครื่องดื่ม คำศัพท์ในงานวิจัยนี้แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ คำศัพท์เกี่ยวกับการเตรียมอาหาร จำนวน 25 คำ และคำศัพท์เกี่ยวกับการประกอบอาหาร จำนวน 25 คำ ดังความหมายต่อไปนี้

คำศัพท์เกี่ยวกับการเตรียมอาหาร

คำที่	คำศัพท์	ความหมาย	ตัวอย่าง
1	หม่า	แซ่ข้าวเปลือก	แซ่ข้าวเปลือกข้าวเหนียวเตรียมหนึ่ง
2	ดง	อู่น	ดงข้าวสวย (ขั้นตอนการหุงข้าว)
3	เคียน	ชูด	เคียนหน่อไม้
4	คั้น	คั้น	คั้นส้มฝัก
5	คั่ว	ล้างทำความสะอาด	คั่วปลา
6	จัก	สับ/ชูด	จักหน่อไม้
7	ชิด	สลัด/สลับ	ชิดข้าว
8	ชอย	สับ	ชอยบักหุ่ง
9	ชง	ผสม/ปน	ชงบักหมี (ขนุน)
10	ชั๊วะ	แกะออก/แกะออก	ชั๊วะเปลือกหอย
11	ชಾಯ	ทำให้ไม่ติดกัน	ชಾಯข้าว (ข้าวเหนียว)
12	ชาว	ทำให้ไม่ติดกัน	ชาวข้าว (ข้าวเปลือกข้าวเหนียว)
13	ญู้ว	คลุกเคล้า / โคลก	ญู้วหน่อไม้
14	หญ๊า	คลุก/ผสม	หญ๊าส้ม
15	หญอง	คลุก / ปีบ	หญองยานาง/หญองส้มฝัก
16	หลก	เอาออก/เอาขึ้นมา	หลกขนไก่
17	ดอง	ดอง	ดองหน่อไม้
18	ตาก	ตาก	ตากเนื้อ
19	ทูป	ทูป	ทูปเนื้อ
20	นวด	นวด / คลึง	นวดข้าว
21	บั้ง	บั้ง	บั้งปลา
22	บิ๊บ	บิ๊บ	บิ๊บข้าวปุ้น (ขนมจีน)
23	เบือ	หมัก	เบือข้าว

การสูญเสียของคำเรียกอาหารอีสาน

24	ผัก	สับ	ผักเนื้อ
25	เอือบ/เอียบ	หมัก	เอียบปลา

คำศัพท์บางคำข้างต้นนั้นอาจจะเป็นคำศัพท์ที่มีความหมายตรงกับภาษาไทยกลาง แต่อาจจะแตกต่างกันที่การนำไปใช้กับการเตรียมอาหาร เปรียบวัตถุดิบ เช่น คำว่า “ทุบ” ในภาษาไทยกลางนั้น อาจจะใช้กับการ ทุบกระเทียม ซึ่งในภาษาอีสานก็ใช้คำศัพท์เดียวกัน อย่างไรก็ตาม คำศัพท์เกี่ยวกับการเตรียมอาหารส่วนใหญ่ข้างต้นนั้นเป็นคำศัพท์ที่ใช้กับการเตรียมอาหารอีสานซึ่งเป็นอาหารประจำท้องถิ่นอีสานโดยทั่วไป ต่อไปเป็นคำศัพท์เกี่ยวกับการประกอบอาหารอีสาน ดังนี้

คำศัพท์เกี่ยวกับการประกอบอาหาร

คำที่	คำศัพท์	ความหมาย	ประเภทอาหาร(ตัวอย่าง)
1	ก้อย	ก้อย (ไม่สุก)	ก้อยกุ้ง/ก้อยปลา/ก้อยเนื้อ
2	แกง	แกง (ไม่ใส่กะทิ)	แกงบักเห็ด
3	ขาง	รนไฟ	ขางหมากเห็ด
4	ข้าว	ผัด (ไม่ใช้น้ำมัน)	ข้าวหมี
5	จี	ย่าง	จีหอย จีปลา
6	แจ่ว	แจ่ว	แจ่วปลาแดก (ปลาร้า)
7	จู้	แล่เนื้อเป็นแผ่นบางๆ	จู้เนื้อ
8	ซุบ	โคลกผักต้มใส่พริกและน้ำปลาร้า	ซุบหน่อไม้
9	ตำ	ตำ	ตำหมากหุง
10	ต้ม	ต้ม (ไม่ใส่กะทิ)	ต้มไก่
11	นึ่ง	นึ่ง	นึ่งปลา

คำที่	คำศัพท์	ความหมาย	ประเภทอาหาร(ตัวอย่าง)
12	เนียน/เงียน	เนียน	เนียนหมากเจือ
13	บอง / บ่อง	บอง	แจ่วบอง
14	บั้ง	บั้ง	บั้งไก่
15	ป่น	ป่น	ป่นปลา
16	เผา	เผา	เผาปลา
17	พ้า	พล่า	พ้ากุ้ง
18	ย่าง	ย่าง	ย่างปลา
19	ลวก	ลวก	ลวกผัก
20	ลาบ	ลาบ	ลาบจิว (เนื้อวัว)
21	หมก	หมก	หมักปลา
22	หลาม	หลาม	หลามปลา
23	อ่อม	อ่อม	อ่อมกบ
24	อู้	อู้	อู้หน่อไม้
25	เอาะ	ต้ม(น้ำน้อย)	เอาะปู

คำศัพท์เกี่ยวกับการประกอบอาหารข้างต้นแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมการบริโภคอาหารของคนอีสานผ่านคำศัพท์ข้างต้น แม้ว่าอาจจะมีคำศัพท์บางคำที่ใช้ตรงกับภาษาไทยกลางเนื่องจากมีวิธีการปรุงอาหารที่ใกล้เคียงกัน แต่กรรมวิธีการทำ การปรุง แตกต่างกัน ตัวอย่างคำว่า “ข้าว” เช่น ข้าวหมี่ ในภาษาไทยกลางใช้คำว่า “ผัด” ปัจจุบันคนอีสานก็ใช้คำว่า “ผัด” กับ “หมี่” เช่นกันเพราะเปลี่ยนกรรมวิธีการประกอบอาหารจากเดิมคำว่า “ข้าว” คือการผัดโดยไม่ใช้น้ำมัน อาจจะใช้ น้ำเปล่าทำให้เส้นหมี่ยุบตัวลงแล้วจึงปรุงเครื่อง เพราะในอดีตคนอีสาน

การสูญเสียของคำเรียกอาหารอีสาน

นิยมบริโภค “หมี่แห้ง” ดังนั้น จึงต้องแช่น้ำก่อนและเวลา “ข้าว” ก็จะหยอดน้ำลงไปเรื่อย ๆ เพื่อให้เส้นหมี่นุ่ม แต่ปัจจุบันเส้นหมี่ส่วนใหญ่ไม่ใช้เส้นแห้งแล้วเพราะเสียเวลาแช่น้ำให้เส้นนุ่ม นิยมใช้เส้นสดคือเส้นหมี่ที่มีความอ่อนและนุ่มอยู่แล้วสามารถนำไป “ผัด” ได้เลย ดังนั้นจึงไม่ต้องอาศัยน้ำเปล่าในการ “ข้าว” กรรมวิธีการ “ข้าว” จึงเปลี่ยนเป็นการ “ผัด” โดยใช้น้ำมันไม่ให้เส้นหมี่ติดกระทะ การเปลี่ยนแปลงกรรมวิธีการประกอบอาหารนี้ทำให้เกิดการ ยืมคำ ว่า “ผัด” ในภาษาไทยกลางเข้ามาใช้แทนคำว่า “ข้าว” ดังนั้นจึงเป็นหลักฐานทางภาษาศาสตร์ เช่นกันว่า คำว่า “ผัด” ไม่ใช่คำในภาษาอีสาน แต่คนอีสานยืมคำและวิธีการประกอบอาหารโดยใช้น้ำมันมาจากภาคกลาง และนำมาดัดแปลงกับการประกอบอาหารอีสาน เช่น ข้าวต้มผัด คือ การนำข้าวเหนียวที่สุกผสมน้ำกะทิ ปูรุกรสชนิดน้อย และผัดให้เข้ากันแล้วนำมาทำ ข้าวต้มมัด ซึ่งเป็นการประสมทางวัฒนธรรมการประกอบอาหารของคนอีสานและภาคกลาง เป็นต้น

การสูญเสีย เกี่ยวกับอาหารอีสาน

คำศัพท์จำนวน 50 คำ ที่เกี่ยวกับการเตรียมอาหารและการประกอบอาหารอีสานนั้น กลุ่มเป้าหมายซึ่งเป็นตัวแทนของกลุ่มวัยรุ่นอีสานที่พูดภาษาอีสานเป็นภาษาแม่ (Mother tongue) หรือภาษาแรก (First language) มีการใช้คำศัพท์เกี่ยวกับอาหารอีสานหรือไม่ อย่างไรก็ตาม การเลือกพื้นที่วิจัยเป็นตัวแทนจังหวัดขอนแก่นนั้นเพราะตัวแทนของตัวเมืองอีสานสมัยใหม่ที่มีความเจริญทางด้านการศึกษา การคมนาคม เศรษฐกิจ และผู้คนมีวิถีชีวิตแบบสังคมเมือง ดังนั้น

การเลือกพื้นที่วิจัยกับกลุ่มตัวอย่างในงานวิจัยนี้จะทำให้เห็นภาพการสูญเสียที่เกี่ยวกับอาหารได้ชัดเจนกว่าสังคมชนบทอีสานโดยทั่วไป ผลการวิจัย พบว่า คำศัพท์เกี่ยวกับอาหารอีสานที่ไม่เกิดการสูญเสียหรืออยู่ระดับ (0) จำนวน 14 คำ และคำศัพท์ที่อยู่ในภาวการณ์สูญเสียในระดับต่างๆ จำนวน 36 คำ โดยอยู่ในระดับที่ (1) หรือระดับ “น้อยที่สุด” จำนวน 6 คำ คิดเป็นร้อยละ 12 ระดับที่ (2) หรือระดับ “น้อย” จำนวน 9 คำ คิดเป็นร้อยละ 18 ระดับที่ (3) หรือระดับ “ปานกลาง” จำนวน 4 คำ คิดเป็นร้อยละ 8 ระดับที่ 4 หรือระดับ “มาก” จำนวน 4 คำ คิดเป็นร้อยละ 8 ระดับที่ (5) หรือระดับมากที่สุด จำนวน 13 คำ คิดเป็นร้อยละ 26 ดังรายละเอียดในตารางที่ 1 ต่อไปนี้

ตารางที่ 1 จำนวนคำและร้อยละของคำศัพท์ที่เกิดการสูญเสีย

ระดับการสูญเสีย	คำศัพท์เกี่ยวกับ การเตรียมอาหาร/วัตถุดิบ		คำศัพท์เกี่ยวกับ การประกอบอาหาร		รวม	
	จำนวนคำ	ร้อยละ (%)	จำนวนคำ	ร้อยละ (%)	จำนวนคำ	ร้อยละ (%)
ระดับ (0)	2	8	12	48	14	28
ระดับ (1)	2	8	4	16	6	12
ระดับ (2)	7	28	2	8	9	18
ระดับ (3)	4	16	0	0	4	8
ระดับ (4)	2	8	2	8	4	8
ระดับ (5)	8	32	5	20	13	26
รวม	25	100 %	25	100 %	50	100 %

การสูญเสียของคำเรียกอาหารอีสาน

ตารางที่ 1 ข้างต้นแสดงให้เห็นถึงการคงอยู่และการสูญเสียของภาษาอีสานในหมวดคำศัพท์เกี่ยวกับอาหาร โดยพบว่า จำนวนคำศัพท์ที่อยู่ในระดับ (0) กล่าวคือ ไม่อยู่ในภาวะการสูญเสียทั้งหมด 14 คำ คิดเป็นร้อยละ 28 ของคำศัพท์ทั้งหมด และคำศัพท์ที่อยู่ในภาวะของการสูญเสียระดับต่าง ๆ มีจำนวน 36 คำ คิดเป็นร้อยละ 82 ของคำศัพท์ทั้งหมด นอกจากนั้นคำศัพท์ที่อยู่ในกลุ่มสูญเสีย พบว่า จำนวนมากที่สุดอยู่ในระดับการสูญเสีย ระดับ (5) “มากที่สุด” จำนวน 13 คำ หรือคิดเป็นร้อยละ 26 ของคำศัพท์ทั้งหมด จำนวนสถิติดังกล่าวนี้อธิบายให้เป็นปรากฏการณ์การสูญเสียวัฒนธรรมเกี่ยวกับอาหารของคนอีสานว่า คำศัพท์ส่วนใหญ่อยู่ในภาวะการสูญเสีย และอยู่ในภาวะการสูญเสียระดับ “มากที่สุด” เป็นจำนวนมาก หรือ ใกล้เคียงกับจำนวนคำศัพท์ที่ไม่เกิดการสูญเสีย ดังนั้น คำศัพท์จำนวน 13 คำเหล่านี้หากในอนาคตเกิดการสูญเสียอย่างสมบูรณ์ กล่าวคือ กลุ่มตัวอย่างทุกคนไม่มีใครใช้คำศัพท์เหล่านี้ในชีวิตประจำวัน คำศัพท์เหล่านี้ก็จะสูญในเวลาไม่นาน

จำนวนตัวเลขข้างต้นเมื่อนำมาแบ่งตามกลุ่มคำศัพท์ออกเป็น 2 กลุ่มคือ คำศัพท์เกี่ยวกับ “การเตรียมอาหาร” หรือเตรียมวัตถุดิบและคำศัพท์เกี่ยวกับ “การประกอบอาหาร” พบว่า คำศัพท์เกี่ยวกับ “การเตรียมอาหาร” อยู่ในภาวะเกิดการสูญเสียมากกว่า คำศัพท์ที่อยู่ในกลุ่ม “การประกอบอาหาร” โดยพบว่า คำศัพท์ในกลุ่ม “การประกอบอาหาร” มีระดับการสูญเสียระดับ (0) จำนวนถึง 12 คำ หรือคิดเป็นร้อยละ 48 ของคำศัพท์ทั้งหมด ในขณะที่คำศัพท์กลุ่ม “การเตรียมอาหาร” อยู่ในภาวะของการสูญเสีย ระดับ (5) จำนวน 8 คำ หรือคิดเป็นร้อยละ 32 ของคำศัพท์ทั้งหมด ตารางที่ 2 ต่อไปนี้แสดงคำศัพท์ที่อยู่ในภาวะของการสูญเสีย ระดับต่าง ๆ

ตารางที่ 2 คำศัพท์ในระดับต่าง ๆ ของการสุณศัพท์

ระดับการสุณศัพท์	คำศัพท์เกี่ยวกับการเตรียมอาหาร/วัตถุดิบ	คำศัพท์เกี่ยวกับการประกอบอาหาร	จำนวนคำ	ร้อยละ (%)
ระดับ (0)	ดอง ตาก	ก้อย ส้ม แจ่ว ต่ำ ต้ม นึ่ง ปิ้ง ปั่น ย่าง ลวก ลาบ หมก	คำ	ร้อยละ (%)
ระดับ (1)	หม่า บั้ง	จี่ ชุบ เผา อ่อม	6	12
ระดับ (2)	ข้าว บิ๊บ คั้น คั่ว พัก นวด ทูบ	บอง ชั่ว	9	18
ระดับ (3)	ซอย ชง หลก เฝือก	-	4	8
ระดับ (4)	ขีด หนุ่่า	พ้ำ อู๋	4	8
ระดับ (5)	ดง เคียน จัก ชั่วะ ชขาย ญั่ว หนอง เปื่อ	ขาง จู๋ เนียน หลาม เาะะ	13	26
รวม	25	25	50	100 %

คำศัพท์ที่ไม่อยู่ในภาวะของการสุณศัพท์ หรือ อยู่ในระดับ (0) ส่วนใหญ่เป็นคำศัพท์ในกลุ่ม “การประกอบอาหาร” ได้แก่ ก้อย ส้ม แจ่ว ต่ำ ต้ม นึ่ง ปิ้ง ปั่น ย่าง ลวก ลาบ หมก คำศัพท์เหล่านี้เป็นคำที่นำไปใช้เรียกชื่ออาหารอีสานโดยทั่วไป เช่น ก้อย ส้ม ต่ำ แจ่ว ปั่น ลาบ หมก และอาหารที่มีวิธีการประกอบอาหารเหล่านี้ยังมีขายอยู่ทั่วไปในภาคอีสาน เช่น ก้อยเนื้อ ส้มหมู ต่ำหมากหุ้ง (มะระกะอ) แจ่ว ปั่นปลา ลาบหมู หมกปลีกกล้วย เป็นต้น ดังนั้น คำศัพท์เหล่านี้จึงไม่อยู่ในภาวะของการสุณศัพท์ นอกจากนี้คำบางคำยังเป็นคำที่ใช้ร่วมกันกับภาษาไทยกลาง เช่น ต้ม นึ่ง ย่าง ลวก ดังนั้น คำศัพท์เหล่านี้จึงยังถูกใช้ในบริบทของอาหารไทยภาคกลางและอาหารอีสาน เช่นเดียวกับกับคำศัพท์ในกลุ่ม “การเตรียมอาหาร” ได้แก่ ดอง ตาก ซึ่งทั้ง 2 คำนี้เป็นคำศัพท์

การสูญเสียของคำเรียกอาหารอีสาน

ที่ใช้เหมือนกับภาษาไทยกลาง และปัจจุบันอาหารประเภท หมูไม่ตอง เนื้อตากแห้ง หรือเนื้อแดดเดียว ปลาตากแห้ง ฯลฯ ก็ยังคงมีขายทั่วไป ทำให้กลุ่มตัวอย่างยังคงคุ้นเคยกับการใช้คำศัพท์เหล่านี้ในชีวิตประจำวัน

คำศัพท์ที่อยู่ในภาวะของการสูญเสียในระดับ (1) “น้อยที่สุด” จำนวน 6 คำ คิดเป็นร้อยละ 12 ของคำศัพท์ทั้งหมด ได้แก่ หม่า บ่ม/จี ชุบ เผา อ่อม คำกลุ่มนี้เป็นคำที่บอกถึงวัฒนธรรมท้องถิ่นอีสาน คำว่า “หม่า” และ “บั้ง” เป็น “การเตรียมอาหาร” คนอีสานรับประทานข้าวเหนียว ซึ่งต้อง “หม่าข้าว” หรือแช่ข้าวเปลือกในน้ำเป็นเวลา 1-3 ชั่วโมง ขึ้นอยู่กับพันธุ์ข้าวแต่ละชนิด ก่อนที่จะนำไป “นึ่ง” ส่วนคำว่า “บ่ม” อาจจะใช้กับ ข้าว หรือ ใช้กับผลไม้ ก็ได้ คือ การเก็บด้วยการอบในภาชนะปิด เพื่อให้สุก ส่วนคำว่า “จี” ชุบ เผา อ่อม” เป็นคำศัพท์ที่ยังใช้กับอาหารอีสานที่พบเห็นได้ทั่วไป เช่น ข้าวจี ชุบหน่อไม้ ปลาเผา อ่อมไก่ เป็นต้น ดังนั้น คำเหล่านี้ถูกนำมาใช้ในชีวิตประจำวันเพราะนำมาเรียกเป็นชื่ออาหารที่มีขายทั่วไป

คำศัพท์ที่อยู่ในภาวะของการสูญเสียในระดับ (2) “น้อย” จำนวน 9 คำ คิดเป็นร้อยละ 18 ของคำศัพท์ทั้งหมด ได้แก่ ชาว บิบ คั้น คั่ว ฟัก/บอง ข้าว คำศัพท์ในกลุ่ม “การเตรียมอาหาร” มีจำนวน 5 คำ ได้แก่ ชาว บิบ คั้น คั่ว ฟัก คำเหล่านี้กลุ่มตัวอย่างยังคงมีการใช้ในชีวิตประจำวัน เนื่องจากการเตรียมอาหารที่คนอีสานนิยมรับประทาน เช่น ขนมหุ้น เส้นขาว หมายถึง ขนมหุ้นเส้นสด โดยการ “บิบ” สดๆ ส่วนคำว่า คั้น ยังคงใช้กับการทำ ส้มผัก ด้วยการ “คั้น” หรือคำว่า “ฟัก” ใช้กับการทำลาบ ซึ่งเป็นอาหารที่มีชื่อเสียงของคนอีสาน ส่วนคำที่อยู่ในกลุ่ม “การประกอบอาหาร” ได้แก่ บอง ข้าว ยังเป็นคำที่เรียกชื่ออาหารประเภท แจ่วบอง ข้าวเนื้อ ดังนั้น จึงไม่อยู่ในภาวะของการสูญเสียในระดับที่น่าเป็นห่วงมากนัก

คำศัพท์ที่อยู่ในภาวะของการสูญเสียศัพท์ในระดับ (3) “ปานกลาง” จำนวน 4 คำ คิดเป็นร้อยละ 8 ของคำศัพท์ทั้งหมด ได้แก่ ซอย ซง หลก เอียบ ซึ่งคำทั้งหมดอยู่ในกลุ่ม “การเตรียมอาหาร” คำเหล่านี้ในกลุ่มตัวอย่างไม่มีความหมายของคำเหล่านี้ คำว่า ซอย เป็นการเตรียม ผัก หรือ เนื้อสัตว์ โดยการ “หั่น” ก่อนที่จะนำมาประกอบอาหาร คำว่า “ซง” หมายถึง การ “คน” หรือ “ผสม” ให้เข้ากัน ส่วนคำว่า “หลก” หมายถึง “ถอน” เช่น หลกขนไก่ คือ การถอนขนไก่ ก่อนที่จะนำมาทำอาหาร คำว่า “เอียบ” หรือ เอียบ ก็ว่า หมายถึง การ “หมัก” ปลาหรือ เนื้อกับเครื่องเทศหรือเกลือ ก่อนที่จะนำมาประกอบอาหาร คำเหล่านี้ อยู่ในภาวะของการสูญเสียศัพท์ระดับ ปานกลาง เพราะกลุ่มตัวอย่างที่ไม่ได้ ใช้คำศัพท์คำนี้ในชีวิตประจำวัน เพราะพวกเขาไม่ทราบความหมายของ คำและบางคนทราบความหมายแต่นิยมใช้คำในภาษาไทยกลางซึ่งมี ความหมายเหมือนกันแทนคำภาษาอีสาน อาทิ คน ผสม ถอน หมัก ซึ่งสามารถสื่อสารกันเข้ากันได้

คำศัพท์ที่อยู่ในภาวะของการสูญเสียศัพท์ในระดับ (4) “มาก” จำนวน 4 คำ คิดเป็นร้อยละ 8 ของคำศัพท์ทั้งหมด ได้แก่ ชิด หนุ่/ฟ้า อู๋ โดยมีคำว่า ชิด หนุ่ อยู่ในกลุ่ม “การเตรียมอาหาร” และคำว่า ฟ้า อู๋ เป็นคำในกลุ่มการประกอบอาหาร คำกลุ่มนี้กลุ่มตัวอย่างไม่มีความรู้ เกี่ยวกับอาหารที่ต้องผ่านกรรมวิธีการเตรียมอาหาร เช่น “ชิด” ไข่กับ ข้าวเหนียว คำว่า “หนุ่” ไข่กับการ คลุก ให้เข้ากันเช่น หนุ่ข้าวเม่า เป็นต้น คำว่า ฟ้า เป็นการทำอาหารประเภทเดียวกับ ลาบ แต่ไม่ได้สับเนื้อ ละเอียด เช่น ฟ้าเนื้อ ซึ่งอาหารประเภทฟ้า ไม่ได้รับความนิยมเพราะคน ส่วนใหญ่จะนิยมรับประทานอาหารประเภท ลาบ หรือ ก้อย มากกว่า อู๋ เป็นการทำอาหารด้วยการต้มไฟอ่อนน้ำน้อย เช่น อู๋หน่อไม้ และ

การสูญเสียของคำเรียกอาหารอีสาน

ก็ไม่ใช่ที่นิยมมากนักในปัจจุบัน ดังนั้น คำศัพท์เหล่านี้ส่วนใหญ่กลุ่มตัวอย่างไม่ทราบความหมาย และเป็นอาหารที่ไม่ได้รับความนิยมมากนัก หรือไม่ได้มีขายทั่วไปในร้านอาหารหรือจำพวกอาหารสำเร็จรูป ดังนั้นจึงอาจจะเป็นสาเหตุของการไม่ใช่คำศัพท์เหล่านี้ในชีวิตประจำวัน

คำศัพท์ที่อยู่ในภาวะของการสูญเสียในระดับ (5) “มาก” จำนวน 13 คำ คิดเป็นร้อยละ 26 ของคำศัพท์ทั้งหมด ได้แก่ ดง เคียน จัก ชั่วะ ซาย ญั่ว หนอง เปือ/ขาง จู เนียน หลาม เอะ คำเหล่านี้อยู่ในกลุ่ม “การเตรียมอาหาร” จำนวน 8 คำ และ “การประกอบอาหาร” จำนวน 5 คำ” กล่าวได้ว่า คำศัพท์เหล่านี้อยู่ในภาวะเสี่ยงของการสูญเสียเพราะไม่ได้มีการใช้ในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ยังมีคำศัพท์ที่เกิดการสูญเสียอย่างสมบูรณ์ในการวิจัยนี้ คือ ไม่มีกลุ่มเป้าหมายรู้ความหมายของคำศัพท์คำนี้และไม่เคยใช้คำนี้เลย คือ คำว่า “ดง” และคำว่า “ซาย”

คำว่า “ดง” เป็นกระบวนการหุงข้าวแบบเข็ดน้ำ ในอดีตคนอีสานหุงข้าวด้วยเตาถ่านใส่น้ำพอประมาณ เมื่อเห็นว่าข้าวสวยใกล้จะสุกแล้วก็จะรินน้ำออก กระบวนการต่อไปเรียกว่า “การดงข้าว” คือ การตั้งไฟอ่อน ๆ ต่อไปอีกสักครู่ บางครอบครัวนิยมนำถ่านมาวางบนฝาหม้อ เพื่อให้ข้าวด้านบนสุกเสมอกับด้านล่าง ดังนั้น ภายหลังจากมีเครื่องอำนวยความสะดวกอย่างหม้อหุงข้าวที่รวดเร็วขึ้น กรรมวิธีหุงข้าวแบบเข็ดน้ำและขั้นตอน “การดงข้าว” ก็สูญหายไปพร้อมกับคำศัพท์คำว่า “ดง” ที่มีความหมายเป็นคำ “กริยา” ในภาษาอีสาน

ในทำนองเดียวกันกับคำศัพท์ในกลุ่ม “การเตรียมอาหาร” ได้แก่ เคียน จัก เป็นการเตรียมหน่อไม้หรือมะละกอ ก่อนที่จะนำไปทำอาหาร ปัจจุบันคนอีสานทั่วไปนิยมใช้คำภาษาไทยว่า “ชุด” แทนคำนี้ คำว่า ชั่วะ ซาย ใช้กับการนึ่งข้าวเหนียว คำว่า ญั่ว หมายถึง คลุกหรือคนให้

เข้ากัน คำว่า หมูอง หมายถึงขี้หรือขย้า คำว่า เปื่อ เป็นกระบวนการทำข้าวเปื่อเพื่อนำมาปรุงอาหารประเภท อ่อม อู๋ ส่วนคำศัพท์ในกลุ่ม “การประกอบอาหาร” คำว่า ขาง หมายถึง ย่าง ผึ่ง รน ด้วยไฟไม่ร้อนมากนัก คำว่า จู๊ เป็นการทำอาหารโดยชอยเนื้อพอกำใส่ น้ำซุบหรือน้ำปลาร้าพอกให้มีน้ำคูลูกคลุก เป็นอาหารประเภทหนึ่ง คำว่า เนียน/เงียน เป็นการประกอบอาหารประเภทผักเช่น เนียนมะเขือ เป็นต้น คำว่า หลาม เอะ เป็นกรรมวิธีการประกอบอาหาร ซึ่งกลุ่มตัวอย่างไม่รู้จักความหมายของคำ จึงทำให้ไม่ทราบว่า หลาม ในคำว่า ข้าวหลาม นั้นคือกระบวนการทำอาหารอีสานประเภทหนึ่งอาจจะทำ หลามปลา ก็ได้ด้วยกรรมวิธีเดียวกัน เช่นเดียวกับคำว่า เอะ ที่นิยมนำเส้นแห้งมาต้มกับน้ำพอกประมาณไม่มากเหมือนอ่อมและใส่เนื้อหรือน้ำคั้นจากการตำปูนาลงไป เรียกว่า เอะปู เป็นต้น

สรุปผล และ อภิปรายผล

การศึกษาเรื่องการสูญเสียของคำเรียกอาหารอีสานในงานวิจัยนี้ได้แบ่งคำเกี่ยวกับอาหารอีสานเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ การเตรียมอาหาร และการประกอบอาหาร เพราะต้องการจะเห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างการสูญเสียของคำศัพท์วัฒนธรรมอาหารอีสานใน 2 กลุ่มนี้ว่าเหมือนหรือต่างกันอย่างไร ดังที่ได้มีสมมติฐานการวิจัยว่า คำศัพท์ในหมวดของการเตรียมอาหารน่าจะอยู่ในภาวะสูญเสียมากกว่าคำศัพท์กลุ่มประกอบอาหาร เนื่องจากคำในกลุ่มของการเตรียมอาหารนั้นเป็นกรรมวิธีที่ซับซ้อนและกลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นวัยรุ่นอาศัยอยู่ในเมืองของแก่นส่วนใหญ่ไม่ได้เรียนรู้การทำอาหารจากการสอนของแม่เหมือนในอดีต ตรงกันข้ามกับคำศัพท์ในกลุ่ม การประกอบอาหาร คำเหล่านี้มักจะเป็นส่วนประกอบ

การสูญเสียของคำเรียกอาหารอีสาน

ของ ชื่อเรียกอาหาร อีสาน ดังนั้น จึงมีการใช้อย่างกว้างขวางมากกว่า คำในกลุ่มการเตรียมอาหาร อย่างไรก็ตาม คำเรียกชื่ออาหารบางคำ ก็อยู่ในระดับการสูญเสียในระดับ (5) คือ ระดับ “มากที่สุด” เนื่องจากอาหารประเภทนี้ไม่ได้มีการขายโดยทั่วไปหรือไม่เป็นที่แพร่หลายมากนัก ดังนั้น กลุ่มตัวอย่างจึงไม่รู้จักอาหารดังกล่าว

จากสมมติฐานการวิจัยที่ว่าคำศัพท์ใน 2 กลุ่มนี้น่าจะมีปริมาณการสูญเสียแตกต่างกัน ซึ่งผลการวิจัย สรุปว่า คำศัพท์ในกลุ่มการเตรียมอาหารจำนวนทั้งหมด 25 คำ อยู่ในภาวะของการสูญเสียจำนวน 23 คำ คิดเป็นร้อยละ 92 ส่วนคำศัพท์ในกลุ่มประกอบอาหารอยู่ในภาวะของการสูญเสีย จำนวน 13 คำ คิดเป็นร้อยละ 52 ของคำศัพท์ทั้งหมด ดังนั้น ผลการวิจัยนี้จึง “สอดคล้องกับสมมติฐานการวิจัย” ข้างต้น คำศัพท์กลุ่มที่น่าจะเป็นห่วงว่าจะสูญหายในอนาคตอันใกล้นี้ เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างไม่รู้ความหมาย หรือหากรู้ความหมายก็ไม่นิยมพูดหรือใช้คำศัพท์เหล่านี้ เพราะใช้คำภาษาไทยกลางแทนได้ คือ คำศัพท์ที่อยู่ในภาวะของการสูญเสียระดับ (5) “มากที่สุด” นี้ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคำที่กลุ่มตัวอย่างไม่ทราบความหมายและคำศัพท์เหล่านี้ไม่นิยมนำมาเรียกชื่ออาหาร อีกทั้งอาหารประเภทที่ได้จากการประกอบอาหารด้วยวิธีเหล่านี้ยังไม่เป็นที่นิยมของคนอีสานโดยทั่วไป หรือหากจะทำรับประทานต้องรับประทานหลังจากทำเสร็จใหม่ ๆ จึงจะอร่อย ดังนั้น อาหารบางอย่างถึงไม่ได้นำมาทำขายในร้านอาหารสำเร็จรูปทั่วไป กอปรกับวิถีการทำอาหารรับประทานที่บ้านของคนอีสานเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่เคยรับประทานอาหารร่วมกัน ดังนั้น แม่หรือผู้หญิงที่เคยมีบทบาทในการทำอาหารให้กับสมาชิกในครอบครัว ปัจจุบันจึงนิยมหาซื้ออาหารสำเร็จรูปหรืออาหารถุงมารับประทาน ซึ่งราคาถูกและรวดเร็วกว่าการประกอบอาหารเอง

ผลการวิจัยนี้ยังแสดงความสอดคล้องกับแนวคิดของ คริสตล (2000) และสุวิไล เปรมศิริรัตน์ (2549) ที่เปรียบเทียบว่าการสูญเสียคำใดคำหนึ่ง ก็คือการสูญเสียภูมิปัญญา อັตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ ด้วยสาเหตุประการหนึ่งของการสูญเสียคำนี้เนื่องจากเด็กไม่ได้เรียนรู้วัฒนธรรมอิสานและไม่นิยมใช้ภาษาอิสานในปัจจุบันแต่นิยมใช้คำศัพท์ภาษาไทยกลางแทนคำศัพท์ภาษาอิสานหรือใช้คำภาษาไทยกลางปนในการใช้ภาษาอิสานปัจจุบันนั้นอาจจะเป็นปรากฏการณ์ทางภาษาที่ ศิริรัตน์ ชูพันธ์ และกัลยา ดิงศภัทย์ (2549: 345) เรียกว่า “ภาษาลูกผสมศัพท์” (Lexical hybrid language) คือ การใช้คำศัพท์จากภาษาถิ่นอื่นปะปนกับภาษาแม่ของตนเองเกิดเป็นลักษณะ “ภาษาถิ่นลูกผสม” (Hybrid dialects) ซึ่งในอนาคตเมื่อมีการใช้คำศัพท์ภาษาไทยกลางและภาษาอื่นเพิ่มมากขึ้นย่อมส่งผลถึงการใช้คำศัพท์ภาษาอิสานลดลง ดังที่ Trier (1934, อ้างใน Gordon, 1982: 67) ที่กล่าวถึงการสูญเสียคำศัพท์ในหมวดหมู่ ความหมายโดยอ้อมกระทบต่อคำศัพท์ในกลุ่มเดียวกันไม่ว่าจะเป็นการลดหรือเพิ่มความหมายหรือการนำคำศัพท์อื่นเข้ามาใช้แทน ดังนั้น หากเด็กอิสานวันนี้ไม่พูดภาษาแม่ของตนหรือเกิดภาวะของการสลับภาษาระหว่างภาษาอิสานและภาษาไทยกลางในสถานการณ์การพูดในชีวิตประจำวันเพิ่มมากขึ้น ถึงตอนนั้นภาษาอิสานก็คงจะหายไจรวายจนเสมือนคนป่วยที่รอรับการรักษา ฟีนฟู (รัตนา จันท์เทว, 2550) อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันเทศบาลนครขอนแก่นได้จัดทำหลักสูตรภาษาอิสานโดยใช้อักษรไทยน้อยนำมาใช้ในการเรียนการสอนภาษาอิสาน (สรภรณ์ สุวรรณแสง และรัตนา จันท์เทว, 2559) อาจจะเป็นแนวทางหนึ่งที่ทำให้เด็กอิสานได้เรียนรู้คำศัพท์วัฒนธรรมเกี่ยวกับอาหารอิสานให้กับเด็กอิสานในปัจจุบัน

การสูญเสียของคำเรียกอาหารอีสาน

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “คำศัพท์วัฒนธรรมอาหารอีสาน” ได้รับทุนสนับสนุนจากคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

เอกสารอ้างอิง

- มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 2532. พจนานุกรมอีสาน - กลาง. โครงการความร่วมมือมหาวิทยาลัยขอนแก่น - สหวิทยาลัยอีสาน. ขอนแก่น : ศิริภัณฑ์ออฟเซ็ท.
- พิณรัตน์ อัครวัฒน์กุล. 2555. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการ การแปรและการเปลี่ยนแปลงทางศัพท์และเสียงในภาษาไทยถิ่น ที่พูดในจังหวัดน่าน. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการ อุดมศึกษา และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- รัตนา จันทร์เทาว์. 2554. การสัมผัสภาษา : ภาษาไทยและภาษาลาวของ คนลาว. สังคมกลุ่มน้ำโขง. 7(3),121-134.
- รัตนา จันทร์เทาว์. 2550. ลมหายใจ ภาษาไทยถิ่นอีสาน. มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์. 24(3), 13-24.
- รังสิตา สุวรรณมุสิก. 2547. การแปรของคำศัพท์ภาษาไทยถิ่นใต้อำเภอ เกาะสมุย จังหวัดสุราษฎร์ธานีในผู้พูดสามระดับอายุ. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- วชิรา บุญแก้ว. 2553. การศึกษาการเปลี่ยนแปลงสำนวนภาษาไทยถิ่น อีสาน. บัณฑิตวิทยาลัย สาขาภาษาศาสตร์การศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

- สายัน สมทอง. 2544. คำศัพท์ภาษาไทยถิ่นของคนสามระดับอายุในตำบลควนธานี อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- สราภรณ์ สุวรรณแสง และ รัตนา จันทร์เทาว์. การสืบทอดภาษาอีสาน. บัณฑิตศึกษา มนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 5(2), 81-82.
- สุวิไล เปรมศรีรัตน์. 2549. สถานการณ์ภาษาในสังคมไทยกับความหลากหลายทางชาติพันธุ์. ภาษาและวัฒนธรรม. 25(2), 5-17.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. 2537. พจนานุกรมภาษาถิ่น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. กรุงเทพฯ : อรุณการพิมพ์.
- ศิริญา จิตบรรจง. 2545. การวิเคราะห์การแปรการใช้คำศัพท์ของคนสามระดับอายุในภาษาแสด อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม. ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ศิริรัตน์ ชูพันธ์ และ กัลยา ดิงศภักย์. 2549. การแปรของคำศัพท์ภาษาถิ่นเกาะสมุยตามถิ่นที่อยู่และอายุของผู้พูด. สงขลานครินทร์ ฉบับมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. 12(3), 330-346.
- อัญชลี บุรณะสิงห์. 2531. วิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงการใช้คำของคนสามระดับอายุ ในภาษาไทยไช่ง. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล.
- อิสริย์ สว่างดี และ ทศนาลัย บุรพาชีพ. 2558. การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงคำศัพท์การประกอบอาหารไทยถิ่นเหนือของคนสามช่วงอายุ. มนุษยศาสตร์. 22(1), 99-117.

การสูญสัพท์ของคำเรียกอาหารอีสาน

- Crawford, Jame. 1998. *Endangered Native American Languages: What Is to Be Done, and why?*. (Online). Availabel : <http://ourworld.compuserv.com/homepages/JWCRAWFORD/home/htm>. [12 February 2015]
- Crystal, David. 2000. *Language Death*. Cambridge : Cambridge Press.
- Gordon, W. Terrence. 1982. *A Historical of Semantics*. Amsterdam: John Benjamins publishing.
- Krauss, Michael. 1992. *The World Language in Crisis*. *Language*, 68: 4 - 10.
- González-Cruz, María Isabel. 2014. *Approaching lexical loss in Canarian Spanish undergraduates: A preliminary assessment*. *Revista de Lingüística y Lenguas Aplicadas*. 9: 33-44. (Online). Availabel : <file:///C:/Users/Admin/Desktop/languag%20loss.pdf>. [13 September 2016]
- Rattana Jantao. 2002. *Code-mixing between the Central Thai dialect and the Northeastern Thai dialect of the students in Khon Kaen province*. M.A. (Linguistics), Mahidol University, Thailand.